

УДК 330.59+338.2+330.342.15

О. О. Петрівський,
к. е. н., Київський Національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9466-9324>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.16.134

ДЕМОГРАФІЧНИЙ СПАД ЯК ВИКЛИК ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

O. Petrivskyi,
PhD in Economics, Kyiv National University of Technologies and Design

DEMOGRAPHIC DECLINE AS A CHALLENGE TO THE POST-INDUSTRIAL ECONOMY: INSTITUTIONAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGIES

У статті здійснено комплексний аналіз наслідків демографічного спаду для економічних систем постіндустріальних держав. Автори акцентують увагу на тому, що зменшення чисельності населення, прогресуюче старіння та трансформація вікової структури суспільства справляють глибокий і багатовимірний вплив на ключові елементи економічного устрою — зокрема, на функціонування фіскальної системи, динаміку ринку праці. У роботі обґрунтовується концепція мультиінституційної демографічної адаптації як базова платформа для формування довгострокової інституційно-економічної стратегії сталого розвитку. Запропонована модель передбачає комплексне поєднання та взаємодію таких напрямів, як: адаптивна фіскальна політика, заходи з підтримки народжуваності та сімейних інститутів, прогресивна міграційна політика, цифровізація та автоматизація виробництва, глибока реформа пенсійної системи, а також культивування нової політичної культури, зорієнтованої на підтримку демографічної рівноваги.

This article explores the impact of demographic decline on the economic mechanisms of post-industrial countries. It demonstrates that population decline, ageing, and transformations in age structure fundamentally affect fiscal systems, innovation potential, labour markets, and the cultural dimensions of economic dynamics. This model integrates various policy domains, including fiscal incentives, family support mechanisms, migration strategy, technological automation, pension reform, and political culture oriented towards demographic sustainability. It is argued that traditional economic growth models, predominantly focused on market incentives and production functions, prove insufficient in the face of structural demographic shifts. These models often overlook the profound influence of ageing, individualisation, changing family structures, and declining fertility on productivity, consumer demand, and social cohesion.

The article presents a comprehensive analysis of contemporary demographic challenges faced by post-industrial economies and identifies key elements required for a long-term adaptive response. The proposed approach combines fiscal-innovation-family equilibrium with institutional innovations to compensate for labour shortages, stimulate fertility, and enhance the innovative capacity of ageing societies. The study emphasises the necessity of creating new institutional structures that can ensure stable demographic governance beyond electoral cycles. The article also analyses case studies of demographic policy responses in Japan, South Korea, selected EU countries, and the United States. It highlights that short-term or purely financial interventions yield limited results in the face of deep-seated cultural and institutional factors shaping demographic behaviour.

Sustainable demographic strategies must therefore adopt a multidimensional and long-term perspective, integrating labour market flexibility, family-oriented welfare policies, migration management, technological upgrading, and the fostering of a political culture supportive of intergenerational solidarity and demographic resilience.

Ключові слова: Демографічний спад, постіндустріальна економіка, інституційна адаптація, трудові ресурси, фінансова стійкість, інноваційний потенціал, демографічна політика.

Key words: Demographic decline, post-industrial economy, institutional adaptation, labour resources, fiscal sustainability, innovation potential, demographic policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку дедалі більшого значення набуває вплив демографічних факторів на довгострокову динаміку економіки. Демографічний спад — стійке зниження чисельності населення внаслідок тривалого падіння народжуваності, прогресуючого старіння та змін у міграційних потоках — перетворюється на структурний виклик для постіндустріальних країн. Усе більше дослідників [1—3] вказують на те, що такі демографічні зміни істотно трансформують фінансову архітектуру, інноваційний потенціал, структуру ринку праці, механізми споживчого попиту та соціальну рівновагу.

Традиційні підходи до моделювання економічного зростання, які базувалися переважно на неокласичних або ендогенних моделях, розглядали демографічний чинник здебільшого як зовнішній або нейтральний параметр. Проте з огляду на темпи старіння та тривале зниження народжуваності в країнах ЄС, Японії, Південній Кореї та Україні, стає очевидною необхідність інтеграції демографічної динаміки як ключового елементу економічної стратегії. Ігнорування цього чинника призводить до недооцінки ризиків для довгострокової фінансової стійкості, інноваційної конкурентоспроможності та цілісності соціальних інститутів.

При цьому у світовій та вітчизняній науковій літературі бракує цілісних моделей мультиінституційної демографічної адаптації, які б синтезували елементи фінансової, соціальної, інноваційної та міграційної політики. Переважна частина досліджень зосереджена на окремих аспектах — фінансових стимулах народжуваності, пенсійній реформі чи автоматизації, — без достатньої інтеграції в єдину стратегічну

рамку. Це створює розрив між науковим знанням і реальними потребами формування ефективної демографічної політики на державному рівні.

Особливо актуальною ця проблема є для України, яка, за даними UNFPA (United Nations Population Fund) та Світового банку, входить до переліку країн з найшвидшим скороченням населення у світі. У поєднанні з наслідками війни, трудовою міграцією та поглибленням дисбалансів у віковій структурі, це створює серйозні загрози для економічної безпеки держави. Відсутність довгострокової, інституційно оформленої демографічної політики може призвести до фінансової кризи, стагнації інноваційної динаміки та соціальної дезінтеграції.

Таким чином, постає наукове завдання — розробити концептуально та практично обґрунтовану модель мультиінституційної демографічної адаптації, яка дозволила б інтегрувати демографічні цілі у стратегічне економічне планування постіндустріальних країн і, зокрема, України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням макроекономічних наслідків демографічного спаду, старіння населення та їх впливу на довгострокову економічну стійкість присвячено роботи провідних зарубіжних економістів і соціологів, зокрема Ч. Джонса [2], М. Блума [1], Д. Асемоглу та П. Рестрепо [3] а також фахівців OECD [11]. Серед вітчизняних дослідників проблеми демографічного розвитку, старіння та міграційних процесів вагомий внесок зроблено у працях Е. Лібанової, О. Позняка, Цимбал, О. В. [23], О. Макарової [24], І. Курило [25]. Досвід формування політики демографічної адаптації в Японії, Південній Кореї, країнах ЄС та США представлено у звітах і аналітичних оглядах UNFPA, Brookings

Institution, Світового банку. Водночас, у науковій літературі досі недостатньо розроблено інтегровані мультиінституційні моделі демографічної адаптації, які б поєднували економічну, соціальну, інноваційну та міграційну політику у єдину стратегічну рамку, що й визначає актуальність даного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування інституційно-економічних стратегій стійкого розвитку постіндустріальних економік в умовах демографічного спаду шляхом розроблення інтегрованої моделі мультиінституційної демографічної адаптації, що поєднує фінансові, соціальні, інноваційні та міграційні інструменти державної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історичний аналіз економічної думки демонструє глибоку трансформацію у ставленні до ролі чисельності населення як фактора економічного розвитку. У класичній парадигмі демографічні змінні переважно розглядалися крізь призму пропозиції й попиту на працю, з домінуванням кількісного підходу. Зокрема, у моделі Мальтуса зростання чисельності населення неминуче вело до зниження доходів на душу населення через обмеженість ресурсів, що зумовлювало песимістичне бачення довгострокового економічного зростання.

Проте впродовж ХХ століття відбулася значна інтелектуальна переорієнтація: увага почала зміщуватися з кількісних аспектів до якісних характеристик людського капіталу. Одним із ключових представників цього зсуву став лауреат Нобелівської премії Гері Беккер, який започаткував концепцію інвестицій у людський капітал — освіту, охорону здоров'я, професійні навички — як головного чинника економічної продуктивності [4].

У період часу званого "демографічного оптимізму", що охоплює другу половину ХХ століття, в економічній думці утверджується переконання в здатності ринкових механізмів автоматично адаптуватися до демографічних змін. Зокрема, у моделях Barro & Becker демографічна поведінка розглядалася як ендегенна змінна в рамках міжчасової оптимізації домогосподарств [5]. Подальша еволюція цієї парадигми представлена у моделі ендегенного зростання Пола Ромера [6], в якій людський капітал і знання виступають як ключові рушії інноваційного розвитку. У цьому контексті демографічна динаміка почала ототожнюватися з

потенціалом накопичення знань, дифузії інновацій та збільшення загальної факторної продуктивності.

Втім, останні дослідження початку ХХІ століття формують підґрунтя для постдемографічного перегляду оптимістичних уявлень. Вказані автори підкреслюють, що структурні демографічні зміни — передусім зниження тотального коефіцієнта народжуваності (TFR), старіння населення та деформація вікової піраміди — чинять дедалі помітніший тиск на довгострокову економічну динаміку. Так, зменшення частки молодого працездатного населення призводить до скорочення інноваційного потенціалу, що підтверджується емпіричними даними щодо зниження кількості патентів і темпів технологічного оновлення в старіючих економіках [7]. З іншого боку, демографічне старіння сповільнює споживчий попит та знижує схильність до інвестицій, що ставить під загрозу механізми внутрішнього попиту, які тривалий час були основою зростання в постіндустріальних країнах.

Таким чином, сучасна економічна теорія переходить до більш складного бачення взаємозв'язків між демографічними факторами та макроекономічною динамікою. Якщо в класичних моделях зростання людська чисельність переважно виступала у ролі змінної попиту/пропозиції, то в новітніх ендегенних та постдемографічних підходах вона розглядається як інтегральний елемент інноваційного циклу, соціального захисту, споживчої поведінки та міжгенераційної рівноваги. Такий аналітичний зсув вимагає переосмислення і державної політики, яка має адаптуватися не лише до чисельних, а й до структурних аспектів демографічних трансформацій.

Упродовж останніх десятиліть спостерігається стійка тенденція до зниження рівня народжуваності в більшості країн світу — незалежно від рівня економічного розвитку. Цей процес набуває рис глобального феномена, що вимагає комплексного міждисциплінарного аналізу. Зміна демографічної поведінки населення є наслідком впливу низки соціально-економічних, культурних, інституційних і технологічних чинників, які трансформують репродуктивні орієнтації та мотивації.

Численні дослідження вказують на те, що високі витрати на утримання дитини, дефіцит доступного житла, конкуренція на ринку праці та нестабільність соціального забезпечення є вагомими стримуючими чинниками у прийнятті рішень про народження дітей. За даними дослідження, проведеного серед молодих дорос-

лих у 14 країнах, 39% респондентів зазначили, що не можуть дозволити собі дітей через фінансові причини, 21% — через страх безробіття, а 19% — через проблеми з житлом [8]. Отже, чинники соціально-економічної нестабільності істотно модифікують репродуктивну поведінку, навіть у країнах з відносно високим рівнем добробуту.

У межах концепції "другої демографічної трансформації" зниження рівня народжуваності трактується як структурний наслідок ціннісного зсуву у бік постматеріальних орієнтацій, що надають пріоритету самореалізації, індивідуальній автономії та професійному розвитку [9]. Поширення індивідуалізму, зростання рівня освітньої підготовки, процеси секуляризації та трансформації традиційних гендерних ролей створюють соціокультурне середовище, у якому батьківство сприймається вже не як обов'язкова життєва норма, а як одна з можливих індивідуальних стратегій. У цьому контексті явище добровільної бездітності позбавляється соціальної стигматизації, натомість розглядається значною частиною молодого покоління як свідомий і осмислений стиль життя. Сучасна молодь зіштовхується з дедалі більшими труднощами у формуванні стабільних партнерських стосунків, що ускладнює створення сім'ї. Вік вступу в шлюб та народження першої дитини відсувається, особливо у міських агломераціях. Додатково, поширення цифрових комунікацій та віртуальних платформ для знайомств спричиняє фрагментацію соціального капіталу та зниження глибини міжособистісних зв'язків, що негативно позначається на готовності до довгострокових зобов'язань.

Репродуктивна революція XX століття, зокрема поширення ефективних засобів контрацепції, а також доступ до освіти та медичних послуг, забезпечили жінкам вищий рівень контролю над власною фертильністю. У поєднанні з економічними та культурними чинниками це зумовило зміну репродуктивних стратегій. Однак у деяких країнах, попри високий рівень медичної інфраструктури, доступ до репродуктивних технологій (ЕКО, сурогатне материнство) залишається обмеженим, що додатково знижує загальний рівень народжуваності. Падіння тотального коефіцієнта народжуваності (TFR) супроводжується прогресуючим старінням населення, що створює демографічну інерцію: навіть за умов стабілізації TFR на рівні 2,1, інерційна структура вікової піраміди гальмує загальне зростання населення. Зменшення частки молодого репродуктивного континген-

ту призводить до зниження потенційної чисельності майбутніх поколінь. Попри численні спроби урядів стимулювати народжуваність через фінансові інструменти — грошові виплати, податкові пільги, компенсацію вартості догляду за дітьми — загальний тренд залишається низхідним. Досвід таких країн, як Франція, Швеція та Південна Корея, свідчить про обмежену результативність винятково матеріальних стимулів без урахування ширшого соціокультурного контексту.

Глобальне зниження народжуваності є багатofакторним явищем, яке не зводиться до рівня економічного розвитку чи розміру державної підтримки. Його витоки слід шукати у зміні культурної парадигми, підвищенні освітньо-кваліфікаційного рівня, зміні структури родинного життя, емансипації жінок та трансформації технологічного середовища. У зв'язку з цим потребується перегляд підходів до демографічної політики — від механістичних фінансових інтервенцій до багатовимірних стратегій, що враховують людську мотивацію, соціальну та культурну динаміку постіндустріального світу.

Одним із найбільш очевидних економічних наслідків старіння населення є зростання фіскального навантаження на бюджетну систему. Збільшення частки літніх осіб супроводжується значним підвищенням витрат на охорону здоров'я, догляд за людьми похилого віку та пенсійне забезпечення. Паралельно зі зростанням державних зобов'язань спостерігається зменшення надходжень до бюджету через скорочення частки працездатного населення, що формує базу оподаткування. Така динаміка створює дефіцит у системах соціального страхування та підвищує ризики структурної розбалансованості державних фінансів.

Інновації — один із ключових драйверів економічного зростання в постіндустріальних суспільствах — також зазнають значного впливу змін у віковій структурі. Емпірично доведено, що старіння населення негативно корелює з кількістю патентів та обсягами венчурних інвестицій [10]. Причиною цього є не лише зниження кількості молодих учених і підприємців, але й зміна загального рівня ризикованості економічних рішень у суспільстві, що старіє. Зменшення частки молодшої вікової групи у структурі населення гальмує оновлення ідей, знижує швидкість технологічної дифузії та інтенсивність підприємницької активності.

Старіння робочої сили також має прямі наслідки для структури ринку праці. Старші працівники демонструють нижчу географічну, про-

фесійну та когнітивну мобільність, що ускладнює адаптацію економіки до швидких технологічних змін. У результаті це призводить до фрагментації ринку праці, зниження продуктивності та затримки в інтеграції новітніх технологій у виробничі процеси. Таким чином, демографічне старіння може стримувати трансформаційні можливості економіки.

Відповідно, старіння населення становить загрозу довгостроковій інноваційній конкурентоспроможності.

Аналіз макроекономічних показників країн G7 та Південної Кореї свідчить, що демографічний спад супроводжується:

- Зростанням індексу вікової залежності — у Японії цей показник перевищив 50 % [11], тобто на кожного пенсіонера припадає менше ніж два працездатних, в Італії та Німеччині — 35—40 % [12];

- Скороченням продуктивного населення (15—64 років) — у Південній Кореї зменшення почалося у 2020-х, що збіглося з уповільненням зростання ВВП;

- Збільшенням фіскального навантаження на соціальні фонди, що в ряді країн перевищує 15—20 % бюджету [13].

Ці тенденції підтверджують, що демографічні зміни не лише змінюють структуру споживання, а й підривають базові інституції соціальної держави. Особливий ризик становить ситуація, коли скорочення населення поєднується з низькою продуктивністю праці й технологічною стагнацією (наприклад, Італія, Угорщина, де коефіцієнт TFR нижче 1,4 [14]. Японія протягом трьох десятиліть утримує один із найнижчих у світі показників TFR — з 1990-х років він стабільно не перевищує 1,4 [15]. Уряд намагався протидіяти демографічному спаду шляхом ухвалення "Нової стратегії зростання" (2021) [16], яка передбачає широкомасштабні заходи: субсидії при народженні дитини, розвиток мережі дошкільних установ, сприяння зайнятості жінок з дітьми, податкові пільги для сімей з дітьми. Однак попри масштаби зусиль, результати залишаються обмеженими. Основними бар'єрами ефективності є глибоко вкорінені культурні установки: корпоративний трудовоголізм, традиційна модель "чоловік-годувальник", соціальний осуд працюючих матерів. Крім того, консервативна міграційна політика обмежує заміщення демографічного дефіциту шляхом імміграції. Японський приклад демонструє, що фінансові стимули є недостатніми у разі несумісності з домінантною культурною парадигмою.

Південна Корея в 2023 році вийшла на рекордно низький рівень фертильності у світі — TFR сягнув лише 0,72 народження на жінку [17]. Уряд реалізовує одну з найщедріших програм підтримки народжуваності, що включає: одноразові виплати до 7000 дол. США при народженні, програми надання житла молодим сім'ям, безкоштовне медичне страхування вагітним, знижки на дитячий догляд. Попри ці зусилля, молоде покоління дедалі частіше демонструє феномен "сімейного нігілізму" — відмову від соціального інституту шлюбу та батьківства на користь кар'єри, індивідуальної свободи, подорожей та самореалізації. У публічному дискурсі зростає критика гендерної нерівності, трудової експлуатації та "надмірної вартості" сім'ї. Таким чином, як і у випадку Японії, Корея засвідчує обмеженість ефективності фінансових стимулів у середовищі постматеріальних цінностей.

Італія та Іспанія є прикладами європейських країн із хронічно низькою народжуваністю — протягом останніх 20 років TFR утримується на рівні <1,3 [18]. Ключовими факторами такої динаміки є високий рівень молодіжного безробіття (близько 30% серед осіб віком 18—25 років) [19], недостатній розвиток доступного житла, відсутність цілісної довгострокової сімейної політики, поширення тимчасових трудових контрактів. Окремою загрозою виступає високий рівень фіскального навантаження на пенсійну систему: витрати на пенсії в Італії та Іспанії становлять до 16% ВВП [20], що обмежує можливості перенаправлення ресурсів на підтримку молодих сімей.

Сполучені Штати демонструють відносно м'який спад народжуваності — TFR коливається на рівні ~1,7, що вищий за середньоевропейські показники [21]. Причинами такої стабільності є висока імміграція, яка омолоджує демографічну структуру, збереження великої середньої кількості дітей серед латиноамериканських сімей, розвиток культури "двохзарплатної сім'ї" та віддаленої роботи. Водночас у США зберігається суттєва нерівність у доступі до якісної дошкільної освіти, що є бар'єром для жінок із нижчих соціальних груп. Крім того, нерозвинена система оплачуваних декретних відпусток робить материнство складним вибором для багатьох жінок. Попри це, США демонструє більшу адаптивність порівняно з європейськими та азійськими країнами завдяки гнучкій ринковій структурі та імміграційній політиці. Ці тенденції підтверджують, що демографічні зміни не лише змінюють структуру споживання, а й підривають базові інституції

Таблиця 1. Модель мультиінституційної демографічної адаптації

Блок	Компоненти	Очікуваний результат
1. Демографічна інфраструктура	Державна демографічна рада при КМУ (аналог польської Rada Rodziny); Національна програма підтримки народжуваності; Централізований демографічний моніторинг і прогнозування.	Стратегічне управління демографічною політикою. Системна оцінка демографічних ризиків.
2. Інститути підтримки родин	Фінансові стимули: дешеве житло, податкові пільги, програма прямих виплат на дітей зі щорічним переглядом сум і індексацією; розвиток системи дошкільної освіти (доступність дитсадків у кожній громаді); гнучкі форми зайнятості для батьків (часткова зайнятість, дистанційна робота).	Підвищення TFR; Оптимізація структури сімейних витрат за рахунок державної підтримки. Забезпечення базового рівня матеріального добробуту для сімей з дітьми. Підвищення рівня трудової участі серед жінок з дітьми.
3. Міграційна політика	Програма залучення кваліфікованої міграції; програми інтеграції мігрантів: мовні курси, культурна адаптація; сприяння поверненню української діаспори; стимули для довгострокового проживання мігрантів (ПМП, громадянство).	Компенсація втрат трудового ресурсу. Чистий міграційний приріст. Інтеграція мігрантів на ринок праці. Повернення до України трудових мігрантів.
4. Автоматизація та освіта	Інвестиції в AI; розвиток системи lifelong learning; навчальні ваучери для перекваліфікації працівників старшого віку; інтеграція цифрових навичок у шкільну програму; підтримка автоматизації підприємств (субсидії на роботизацію).	Підвищення продуктивності праці та інклюзії. Підвищення рівня цифрової грамотності серед населення.
5. Пенсійна реформа	Введення багаторівневої пенсійної системи; заохочення добровільного продовження трудової діяльності (диференційовані стимули за пізній вихід).	Зменшення пенсійного дефіциту. Підвищення пенсійних накопичень серед населення. Зростання середнього віку виходу на пенсію.
6. Політична культура майбутнього	Освітні програми з культури відповідального батьківства; інституалізація суспільного діалогу щодо демографічного майбутнього; кампанії щодо позитивного іміджу багатодітної сім'ї; підтримка цінностей активного старіння, солідарності поколінь.	Формування проактивної демографічної культури. Зростання суспільної підтримки демографічної політики. Підвищення престижу батьківства. Підвищення соціальної згуртованості між поколіннями.

Джерело: сформовано автором.

соціальної держави. Це обумовлює необхідність переосмислення існуючих підходів до демографічної політики та розроблення більш комплексних і довгострокових моделей реагування на структурний демографічний спад. Враховуючи зазначені виклики, у даному дослідженні запропоновано концептуальну модель мультиінституційної демографічної адаптації, яка виходить з трьох головних припущень:

1. Демографічні процеси є структурними, довгостроковими і малочутливими до впливу без кардинальних політик.

2. Сталий розвиток можливий лише за умови інституційної адаптації.

3. Необхідно створити нові інститути, що доповнять ринок і державу в управлінні демографічною сталістю.

Ключові елементи моделі наведено в таблиці 1.

В умовах глобального зниження фертильності країни застосовують різноманітні стратегії стимулювання народжуваності. Результати таких політик суттєво відрізняються залежно від інституційного контексту, культурних особливостей, соціально-економічних передумов та ступеня інтеграції в глобальні міграційні потоки. Нижче подано аналіз на прикладі п'яти країн, що репрезентують різні демографічні моделі реагування.

Порівняльний аналіз наведених вище країн, свідчить, що жодна з національних стратегій не є універсальною. Ефективність демографічної політики залежить не лише від масштабу бюджетного фінансування, а й від культурного кон-

тексту, структури ринку праці, доступу до житла та рівня соціальної довіри. Багатокомпонентні, довготривалі та інституційно інтегровані моделі підтримки сім'ї демонструють кращі результати порівняно з короткостроковими або винятково фінансовими заходами. Жодна політика окремо не забезпечує зростання народжуваності. Дані свідчать, що лише багатофакторні моделі (гнучкість + державна підтримка + формування відповідної культури) мають потенціал. Імміграція є потужним компенсатором, але вимагає ефективної інтеграції: мовної, освітньої, культурної. Автоматизація не вирішує проблему без фокусу на зайнятості і освіту. Без супровідних заходів технології можуть поглибити нерівність. Роль держави не лише у фінансуванні, а й у формуванні культури турботи, міжпоколіннєвої відповідальності, соціальної довіри. Імміграція є ефективним інструментом для омолодження населення та підтримки ринку праці — про це свідчить досвід США, Канади, Австралії. Проте її ефективність визначається не лише кількісними параметрами, а й якістю інтеграції. Відсутність системної мовної, освітньої та культурної адаптації призводить до сегрегації, соціального напруження та фрагментації соціального капіталу. Таким чином, міграційна політика має бути інституційно пов'язана з системами освіти, охорони здоров'я та житлової інфраструктури.

Хоча автоматизація часто розглядається як потенційна компенсація дефіциту робочої сили в умовах старіння, її впровадження без паралельних реформ в освіті, профпереорієнтації та регіональній політиці загрожує поглибленням соціально-економічної нерівності. Особливо вразливими є низькокваліфіковані працівники в старіючих регіонах, що не мають доступу до цифрової інфраструктури. Таким чином, технології самі по собі не вирішують проблем демографічного спаду без включення людиноцентричних заходів.

Аналіз практик доводить, що короткострокові ініціативи на рівні 3—5 років не відповідають характеру демографічного виклику, який має структурно-інерційний характер з горизонтом 30—50 років. Ключовими обмеженнями є циклічність політичного мислення, відсутність стабільного інституційного супроводу й недостатнє прогнозування. Як свідчить досвід Франції та Швеції, лише стабільна інституційна інфраструктура підтримки сім'ї, незалежна від політичного циклу, здатна дати результати у довгостроковій перспективі [22].

У контексті структурного демографічного спаду та старіння населення в Україні актуалі-

зується необхідність формування інтегрованої стратегії демографічної адаптації. Виходячи з проведеного аналізу, ефективна демографічна політика має бути багатофакторною, орієнтованою на довгостроковий горизонт (не менше 20—30 років), спиратися на інституційну сталість і бути стійкою до коливань політичного циклу. Запропоновані нижче рекомендації є аналітичним узагальненням ключових підходів, спрямованих на забезпечення демографічної стійкості та соціально-економічної адаптації до сучасних викликів.

1. Створення Демографічної ради при Кабінеті Міністрів. Інституціоналізація стратегічного планування в демографічній сфері за аналогією з бюджетною, кліматичною або енергетичною політикою, оскільки довгострокові демографічні виклики потребують інституційної тягості, яка виходить за межі виборчих циклів. Це забезпечить підвищення узгодженості між секторами політики (освіта, соціальний захист, міграція), формування єдиної візії адаптації до старіння та зниження народжуваності.

2. Впровадження фіскальних і сервісних програм підтримки народжуваності. Впровадження комплексної політики підтримки молодих родин, орієнтованої на найбільш уразливі сегменти — міську молодь, що відкладає народження дітей через житлові й економічні бар'єри. Це зменшить "поріг входу" в батьківство, особливо у великих містах, а також дасть підвищення загальної репродуктивної впевненості. Перехід до гнучкої моделі зайнятості, яка дозволяє поєднувати батьківство з професійною діяльністю, дасть зниження втрат продуктивності серед батьків, повернення жінок на ринок праці після народження дитини, зростання довіри до держави.

3. Розробка імміграційної політики "танлантів для зростання". Створення програм повернення української діаспори. Впровадження селективної імміграційної стратегії, орієнтованої на залучення молодих, освічених і високопродуктивних мігрантів. Це забезпечить омолодження трудового ресурсу, заповнення дефіциту кадрів у ключових галузях, культурна диверсифікація без зниження соціальної когезії (за умови якісної інтеграції). Окремо слід зазначити, що інтелектуальна міграція позитивно впливає на інноваційну динаміку, рівень зайнятості та демографічну структуру.

4. Інвестиції в освітньо-технологічну інфраструктуру. Розвиток інфраструктури, здатної компенсувати скорочення населення через підвищення продуктивності та інклюзивність. Зокрема, такі сфери як: автоматизація адміні-

стративних послуг (e-government), цифрова освіта та перекваліфікація літніх людей, розвиток інклюзивних цифрових платформ. Технології можуть компенсувати дефіцит робочої сили за умови супровідних інвестицій в людський капітал.

5. Пенсійна реформа. Для забезпечення стійкості пенсійної системи в умовах старіння населення, необхідно перейти до багаторівневої моделі пенсійного забезпечення, яка поєднує солідарні й накопичувальні механізми та стимулює добровільне продовження трудової діяльності, стимулювання пізнішого виходу на пенсію через диференційовані фіскальні стимули, розвиток системи пенсійної грамотності та консультацій для громадян, модернізація фіскальних інструментів для зниження дефіциту пенсійного фонду, збільшення кількості працевлаштованих осіб старшого віку через спеціальні програми (перекваліфікація, гнучкий графік тощо).

6. Політична культура майбутнього. Для сприяння зміни ціннісної парадигми у бік підтримки батьківства, міжпоколіннєвої солідарності та позитивного ставлення до старіння. Важливо формувати проактивну демографічну культуру, яка доповнює економічні заходи, через такі інструменти, як впровадження освітніх програм з культури відповідального батьківства у системі шкільної та позашкільної освіти, організація суспільного діалогу щодо демографічного майбутнього (публічні дискусії, форуми, медіакампанії), запуск інформаційних кампаній, що формують позитивний імідж багатодітної родини, підтримка та промоція цінностей активного старіння (здорове довголіття, участь літніх людей у соціальному житті).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні демографічний спад це не тимчасове явище, а структурний виклик для постіндустріальної економіки. Він трансформує фіскальну архітектуру, інноваційні моделі, ринок праці та культурну матрицю родинного життя. Його ігнорування підриває довгострокову стійкість економічного зростання. Традиційні неокласичні підходи, зосереджені виключно на ринкових стимулах і виробничих функціях, виявляються недостатніми. Вони ігнорують вплив демографічної структури, трансформації сім'ї, культурного індивідуалізму та старіння на продуктивність і споживчий попит. Демографічна стратегія провідних країн є переважно фрагментованою: домінують грошові

інтервенції без належної координації з ринком праці, освітньою системою та культурною політикою. Такий підхід призводить до низької результативності заходів. Запропонований набір рекомендацій становить мультиінституційний підхід, який має на меті системну адаптацію до демографічного спаду на всіх рівнях — від ринку праці й міграції до культури та освіти. Успіх такої стратегії залежить не лише від обсягів фінансування, а й від інституційної узгодженості, прогнозованості та суспільної довіри до її довготривалості та справедливості.

Література:

1. Bloom, D. E. "7 Billion and Counting." *Science*, 2011, Vol. 333 (6042), pp. 562—569.
2. Charles I. Jones "The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population." *American Economic Review*, 2022, Vol. 112 (11), pp. 3489—3527.
3. Acemoglu, Daron, and Pascual Restrepo. "Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality." *Econometrica*, 2022, vol. 90, no. 5, pp. 1973—2016.
4. 1. Gary S. Becker. The Economic Way of Looking at Life. Nobel Lecture, December 9, 1992. URL: <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/becker-lecture.pdf> (дата звернення: 29.06.2025).
5. Barro, Robert J., and Gary S. Becker. "Fertility Choice in a Model of Economic Growth." *Econometrica* 57, no. 2 (1989): 481—501. <https://doi.org/10.2307/1912563>. URL: <https://www.jstor.org/stable/1912563> (дата звернення: 29.06.2025).
6. Romer, Paul M. "Endogenous Technological Change." *Journal of Political Economy* 98, no. 5 (1990): S71-102. <http://www.jstor.org/stable/2937632>. URL: <https://www.jstor.org/stable/2937632> (дата звернення: 1.07.2025).
7. Charles I. Jones. "The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population". *American Economic Review* 2022, 112 (11): 3489—3527. URL: <https://web.stanford.edu/~chadj/emptyplanet.pdf> (дата звернення: 1.07.2025).
8. Trading Economics. Italy Youth Unemployment Rate. URL: <https://tradingeconomics.com/italy/youth-unemployment-rate> (дата звернення: 1.07.2025).
9. Eurostat. Social protection statistics — pension expenditure and pension beneficiaries. Data extracted in April 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_pension_expenditure_and_pension_beneficiaries (дата звернення: 2.07.2025).

10. Zhongying Jing, Zheng Li, Ping Zheng. "Population aging and corporate innovation Performance: evidence from China". *International Review of Economics and Finance* Volume 101, July 2025, 104199. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1059056025003624> (дата звернення: 2.07.2025).

11. OESD. Working Better with Age: Japan. Ageing and Employment Policies. Report. December 2018. URL: https://www.oecd.org/en/publications/working-better-with-age-japan_-9789264201996-en.html (дата звернення: 3.07.2025).

12. SOCIETY AT A GLANCE: OECD SOCIAL INDICATORS — 2006 EDITION — ISBN 92-64-02818-8. OECD 2007. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/corrigenda/38148786.pdf> (дата звернення: 3.07.2025).

13. OESD. Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators. Report. June 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2024/06/society-at-a-glance-2024_08001b73/full-report/social-spending_d72b8d7b.html (дата звернення: 3.07.2025).

14. Eurostat. Fertility statistics. Data extracted in February 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics

15. OECD. Japan. Spotlight on fertility trends. Society at a Glance Country Note. 2024 URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/society-at-a-glance-2024-country-notes_d98f4d80/japan_-e8acel1fa/277839c8-en.pdf (дата звернення: 3.07.2025).

16. OESD. Japan's New Growth Strategy to Create Demand and Jobs. OECD Economics Department Working Papers. September 2011 URL: https://www.oecd.org/en/publications/japan-s-new-growth-strategy-to-create-demand-and-jobs_5kg58z5z007b-en.html (дата звернення: 3.07.2025).

17. Sojung Lim. "The Necessary Paradigm Shift for South Korea's Ultra-Low Fertility". *Georgetown Journal of International Affairs*. September, 2024. URL: <https://gjia.georgetown.edu/2024/09/24/the-necessary-paradigm-shift-for-south-koreas-ultra-low-fertility/> (дата звернення: 4.07.2025).

18. World Bank Group. Fertility rate, total (births per woman) 1960 — 2023 URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (дата звернення: 4.07.2025).

19. Ricucci, R., Martino, S., Bertolini, S., Meo, A. & Moiso, V. (2018). Youth employment policies in Italy, EXCEPT Working Papers, WP No. 49.

Tallinn University, Tallinn. URL: https://iris.unito.it/retrieve/e27ce42d-dc7d-2581-e053-d805fe0acbaa/WP49_Youth_employment_policies_in_Italy.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 4.07.2025).

20. Andrie M, Hebous S, Kangur A, Raissi M. Italy: toward a growth-friendly fiscal reform. *Econ Polit (Bologna)*. 2021. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7492235/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 4.07.2025).

21. Federal Reserve Bank of St. Louis. Fertility Rate, Total for the United States. 2023. URL: https://fred.stlouisfed.org/series/SPDYNTFRTINUSA?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 4.07.2025).

22. OECD. Fertility, employment and family policy. A cross-country panel analysis. Working paper. September 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/fertility-employment-and-family-policy_326844f0-en.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 4.07.2025).

23. Лібанова, Е. М., Позняк, О. В., Цимбал, О. В. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*, 2022, 48 (2), 37—57.

24. Макарова О. В. Демографічні виклики сталого розвитку в умовах воєнного часу. *Демографія та соціальна економіка*, 2022, 3 (49), 27—38.

25. Курило І. М. Міграційна ситуація в Україні: нові виклики та адаптаційні механізми. *Демографія та соціальна економіка*, 2022, 3 (49), 6—26.

References:

1. Bloom, D.E. (2011), "7 Billion and Counting", *Science*, Vol. 333 (6042), pp. 562—569.

2. Charles I. Jones (2022), "The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population", *American Economic Review*, Vol. 112 (11), pp. 3489—3527.

3. Daron, A. and Restrepo, P. (2022), "Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality", *Econometrica*, vol. 90, no. 5, pp. 1973—2016.

4. Becker, G. S. (1992), "The Economic Way of Looking at Life", Nobel Lecture, December 9, Available at: <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/becker-lecture.pdf> (accessed June 29, 2025).

5. Barro, R. J. and Becker, G. S. (1989), "Fertility Choice in a Model of Economic Growth", *Econometrica*, vol. 57, no. 2, pp. 481—501. Available at: <https://www.jstor.org/stable/1912563> (accessed June 29, 2025).

6. Romer, P. M. (1990). "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*.

vol. 98, no. 5, pp. S71-102. Available at: <https://www.jstor.org/stable/2937632> (accessed July 1, 2025).

7. Jones, Ch. I. (2022), "The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population", *American Economic Review*. vol. 112(11), pp. 3489—3527. Available at: <https://web.stanford.edu/~chadj/emptyplanet.pdf> (accessed July 1, 2025).

8. Trading Economics (2025), "Italy Youth Unemployment Rate.", Available at: <https://tradingeconomics.com/italy/youth-unemployment-rate> (accessed July 1, 2025).

9. Eurostat. (2025), "Social protection statistics — pension expenditure and pension beneficiaries", Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_pension_expenditure_and_pension_beneficiaries (accessed July 2, 2025).

10. Zhongying, Jing, Zheng, Li and Ping, Zheng. (2025), "Population aging and corporate innovation Performance: evidence from China", *International Review of Economics and Finance*. vol. 101, 104199. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1059056025003624> (accessed July 2, 2025).

11. OESD (2018), "Working Better with Age: Japan. Ageing and Employment Policies. Report", Available at: https://www.oecd.org/en/publications/working-better-with-age-japan_-9789264201996-en.html (accessed July 3, 2025).

12. OECD (2007), "SOCIETY AT A GLANCE: OECD SOCIAL INDICATORS — 2006 EDITION", Available at: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/corrigenda/38148786.pdf> (accessed July 3, 2025).

13. OESD (2024), "Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators. Report", Available at: https://www.oecd.org/en/publications/2024/06/society-at-a-glance-2024_08001b73/full-report/social-spending_d72b8d7b.html (accessed July 3, 2025).

14. Eurostat (2025), "Fertility statistics", Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics (accessed July 3, 2025).

15. OECD (2024), "Japan. Spotlight on fertility trends. Society at a Glance Country Note", Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/society-at-a-glance-2024-country-notes_-d98f4d80/japan_e8ace1fa/277839c8-en.pdf (accessed July 3, 2025).

16. OESD (2011), "Japans New Growth Strategy to Create Demand and Jobs. OECD

Economics Department Working Papers", Available at: https://www.oecd.org/en/publications/japan-s-new-growth-strategy-to-create-demand-and-jobs_5kg58z5z007b-en.html (accessed July 3, 2025).

17. Sojung, Lim (2024), "The Necessary Paradigm Shift for South Koreas Ultra-Low Fertility". *Georgetown Journal of International Affairs*, Available at: <https://gjia.georgetown.edu/2024/09/24/the-necessary-paradigm-shift-for-south-koreas-ultra-low-fertility/> (accessed July 4, 2025).

18. World Bank Group (2024), "Fertility rate, total (births per woman) 1960—2023", Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (accessed July 4, 2025).

19. Ricucci, R., Martino, S., Bertolini, S., Meo, A. & Moiso, V. (2018), "Youth employment policies in Italy", *EXCEPT Working Papers*, WP No. 49. Tallinn University, Tallinn, Available at: https://iris.unito.it/retrieve/e27ce42d-dc7d-2581-e053-d805fe0acbaa/WP49_Youth_employment_policies_in_Italy.pdf?utm_source=chatgpt.com (accessed July 4, 2025).

20. Andrle, M., Hebous, S., Kangur, A., and Raissi, M. (2021), "Italy: toward a growth-friendly fiscal reform", *Econ Polit (Bologna)*, Available at: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7492235/?utm_source=chatgpt.com (accessed July 4, 2025).

21. Federal Reserve Bank of St. Louis (2023), "Fertility Rate, Total for the United States", Available at: https://fred.stlouisfed.org/series/SPDYNTFRTINUSA?utm_source=chatgpt.com (accessed July 4, 2025).

22. OECD (2023), "Fertility, employment and family policy. A cross-country panel analysis", Available at: https://www.oecd.org/en/publications/fertility-employment-and-family-policy_326844f0-en.html?utm_source=chatgpt.com (accessed July 4, 2025).

23. Libanova, E. M., Pozniak, O. V. and Tsymbal, O. V. (2022), "The scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation", *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 48 (2), pp. 37—57.

24. Makarova, O. V. (2022), "Demographic challenges of sustainable development in wartime", *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 3 (49), pp. 27—38.

25. Kurylo, I. M. (2022), "Migration situation in Ukraine: new challenges and adaptation mechanisms", *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 3 (49), pp. 6—26.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2025 р.